

THE CONVERSION OF THE NATURAL OBLIGATION UNDER THE MAINTENANCE AND SUPPORT AGREEMENT INTO MONETARY COMPENSATION

Vladimir Perchemliev – PhD Student

Department of Faculty of Law,
Univesity of Ruse “Angel Kanchev”
Phone: +359 89 223 9562
E-mail: vperchemliev@uni-ruse.bg

Assist. Prof. Bilyana Ivanova

Department of Faculty of Law,
Univesity of Ruse “Angel Kanchev”
Phone: +359 89 682 3683
E-mail: bkirova@uni-ruse.bg

Abstract: *The report examines the practices and issues related to the conversion of natural obligations into monetary fulfillment within the context of maintenance and support contracts. It analyzes the legal, social, and ethical aspects of this process and offers solutions and recommendations for a more effective and equitable regulation of matters concerning maintenance and support. Special attention is given to the potential benefits and risks for the parties involved in the contract.*

Keywords: *contract, private law, maintenance obligation, monetary obligation, transformiaon*

ВЪВЕДЕНИЕ

Въпреки че няма легално определение в гражданското ни законодателство, договорът за прехвърляне на имот срещу задължение за гледане и издръжка има изключително широко разпространение и липсата на правна уредба не го прави неприложим. Точно обратното, неговата актуалност се е съхранила поради това, че са преплетени „нравствено-етичните и социално-битови изисквания“, присъщи за този договор.

Самият характер на договора поражда разногласия в доктрината и практиката, фокусирайки вниманието върху въпроса за допустимостта на трансформиране на задължението при договора за гледане и издръжка от натурално в парично.

Идеята за преобразуването на натуралното задължение в паричен еквивалент създава на практика някои трудности по приложението му, част от които са предмет на настоящото изложение.

ИЗЛОЖЕНИЕ

С договора за издръжка и гледане едно лице прехвърля на друго определено свое имущество, срещу което към него се поема задължението да бъде гледано и издържано до края на живота му¹⁷⁸. Изпълнението на задължението изобщо се свежда до установяване на задължения, основани на привързаност, доверие и уважение, които биха осигурили нормален и спокоен живот на кредитора. Алеаторността на договорната връзка обаче се корени в това, че не е известна продължителността на живота на прехвърлителя, както и неяснотата относно обема на полаганите грижи от приобретателя. Следвайки основните постулати на изпълнение на договорите, за да се гарантира прецизното изпълнение, то следва да се дължи точно онова, което е договорено и както е уговорено, съобразявайки се и със спецификите на договора за гледане и издръжка.

¹⁷⁸ По същия проблем Траницов, Хр. Трансформиране на задължението за гледане и издръжка от натурален в паричен еквивалент – ДП, 1988, кн. №2-3, стр. 33 и сл.

Практиката обаче налага известни отклонения от обичайното протичане на двустранната сделка, като още Върховния съд, в стремежа си да уеднакви правоприлагането и съответно воден от принципа за реално изпълнение, намира за възможно, а не рядко и за необходимо, натуралното задължение за гледане и издръжка да бъде заменено с парично, изхождайки от идеята да се запази облигационната връзка като едновременно с това се постигнат целите на прякото изпълнение. В *Тълкувателно решение № 96 от 28.06.1966 г. на ВС по гражд. д. № 65/1966 г.*, ОСГК приема, че ако издръжаният по обективни причини не може да получи издръжката в натура, той има право да трансформира това си вземане в паричния му еквивалент, защото „такава следва да се счете, че е волята на страните, съдържаща се имплицитно в поетите по договора задължения“, позовавайки се на чл. 97 ЗЗД. Поради това „при една такава обстановка, когато и двете страни държат на изпълнението на договора, не би могло да се очаква друго, освен изпълнението на поетото задължение за давана издръжка в натура чрез заплащане на паричния му еквивалент“. В посоченото тълкувателно решение се разглеждат подробно предпоставките, при наличието на които е допустима трансформацията – 1) наличие на обективни причини, непозволяващи и осуетяващи изпълнението на натуралното задължение; 2) наличие на субективни причини – забава на кредитора и неизправност на длъжника.

I. *Обективни причини, дадени при кредитора*

Отнася се за такива житейски обстоятелства, при които, поради обективни причини, прехвърлителят е неспособен да съдейства за започване на изпълнението или за приемането му. Типични примери за такива хипотези са случаите, когато кредиторът е настанен в болнично заведение, замине на почивка или временно отсъства от общото домакинство. Казано с други думи, отдалечеността на кредитора нарушава взаимоотношенията, установени с договора, които предвиждат непосредствено общуване и споделен живот, съответно възможността за натурално простиране. В тези случаи кредиторът има правната възможност да поиска изпълнението на дължимите грижи да се трансформират в пари, докато съществуват непреодолимите обстоятелства. Въпреки че в ТР № 96 / 66 на Върховния съд се споменава само за право на кредитора, то следва да отчетем и възможността, че няма пречка и длъжникът също да предложи паричен еквивалент на натуралното задължение. Докато за кредитора правото да иска паричната равностойност е проява на общото му право да иска, но не и на задължението да приема изпълнението, то за длъжника правото да предложи трансформацията е израз само на задължението му за точно изпълнение и е проява на защита срещу евентуално твърдение за неизправност, ако в периода на обективните обстоятелства кредиторът не е упражнил своето право.¹⁷⁹ Възможността обаче, дадена от ВС, едностранно по съдебен ред да се трансформира задължението в парично, би означавала, че по време на отсъствието на кредитора, длъжникът може едностранно да бъде принуден да заплати определена парична сума, въпреки че това може да се окаже по-неблагоприятното развитие за него, отколкото да дава издръжка и гледане в натура. Може да бъде наложена и обратната хипотеза, при която на прехвърлителя едностранно може да бъде наложено да приеме вместо облекло, храна, лекарства, грижи и др., парична сума, независимо че е по-обременително за него сам да си ги набавя, тъй като длъжникът продължително време отсъства.

II. *Обективни причини, дадени при длъжника*

Следва да поясним, че не всяко отсъствие по обективни причини на длъжника, дава възможност на кредитора за претенция на даващата му се грижа и издръжка в парична такава. Поначало длъжниците по тези договори са в активна професионална и социално-трудова ангажираност, следователно при тях е по-голяма вероятността за краткотрайни и временни отсъствия при съвместното съжителство.

¹⁷⁹ В този смисъл вж. и Траницов, Хр. Замяна на натуралната издръжка и гледането с паричния им еквивалент, според автора, е недопустима трансформацията при обективиран отказ от право, тъй като длъжникът не дължи паричния еквивалент за посочения период до момента, в който кредиторът по безспорен начин декларира, че желае изпълнението да продължи. Отказът от право следва да се отграничава от отказа да се дава съдействие, кореспондиращо със забава на кредитора.

Константна е съдебната практика относно това, че задължението на длъжника е за лична, но заместима престация, при което личното му участие не е напълно задължително, както би било, в случай че договорът е „*intuitu personae*“. Когато прехвърлителят по договора става част от домакинството на приобретателя, са възможни уговорки между страните за периода на отсъствието на длъжника, същият временно да привлече в изпълнението трети лица, които не са страни по правоотношението, но са в едно домакинство с последния. И ако кредиторът изяви съгласието си за това, не би могъл да твърди в последствие, че длъжникът е неизправен, респективно задължението не е трансформирано.

Ноторно известно е, че едностранната промяна в съдържанието на гражданскоправна сделка, при която другата страна попада в по-неизгодно положение от това при сключването на договора, е недопустима, нарушавайки постигнатия консенсус. Институтът на даването вместо изпълнение е уреден в чл. 65 от ЗЗД, като тук трябва да се направи уточнението, че не се поема ново задължение, а е налице едно временно заместване на издръжката с парична сума. Още повече, старият дълг не се погасява, дори напротив – при отпадане на обстоятелствата контрагентите могат да се върнат към изпълнението в натура.

III. Субективни причини, отнасящи се до изправността на длъжника

При разгледаната правна фигура, ангажирането на отговорността на длъжника включва както виновното му поведение, така и действия, които ангажират отговорността му, без тези действия да са виновни – в случаите когато са привлечени трети лица, включително и разгледаната вече обективна отговорност, които не се свързват с виновно поведение. Ако третите лица не са си изпълнявали поетите задължения точно или пък са ги изпълнявали частично или лошо, то всичко това би рефлектирало върху длъжника.

В гореспоменатото Тълкувателно решение Върховния съд е дал възможност на кредитора да търси от длъжника така нареченото компенсаторно обезщетение, т.е. присъждане на паричен еквивалент вместо натурално изпълнение, както за минало, така и за бъдеще време. Отграничението между двете хипотези е в това, че компенсаторно обезщетение за минало време не е трансформация, тъй като пропуснато да се извърши, действието става невъзможно за изпълнение. Прехвърлителят може да си възползва алтернативно от възможността, уредена в чл. 79, ал. 1 ЗЗД – да иска парично обезщетение, вместо изпълнение в натура или да упражни потестативното си право по чл. 87, ал. 3 от ЗЗД и да развали договора по съдебен ред.

За да се присъди компенсаторно обезщетение вместо изпълнение, занапред е необходимо да се установи, че в следствие на забавата на длъжника е създадена предпоставката кредиторът да не получава и ползва престацията в натура. Нарушен е нравствения климат на договорната обвързаност. Обезщетението може да бъде претендирано както за временни действия така и за цялата продължителност на договора. При втория вариант, трансформирането на престацията не губи временния си характер, защото то ще се използва, докато приобретателят прекрати състоянието си на забава и продължи да престира в натура.

IV. Субективни причини, отнасящи се до изправността на кредитора

Забавата на кредитора, разгледана в светлината на договора за гледане и издръжка, се дискутира с особено внимание в по-новата съдебна практика (*Решение № 169 от 15.10.2020 г. по гражд. д. № 4423 / 2019 г., г. к. IV г. о. на ВКС*). Съгласно чл. 96, ал. 1 от ЗЗД когато прехвърлителят неоправдано отказва да приеме издръжка и грижи в натура, той се поставя в забава, но длъжникът продължава да бъде в неизпълнение. Забавата на кредитора и нейните последици са от особено значение за длъжника, който се стреми да изпълнява договора под угрозата от евентуалното му разваляне.

Проф. Венедиков обосновава твърде смело становище, което не е подкрепено от практиката. Според него последицата от това, че кредиторът не е допуснал изпълнението е, че длъжника се освобождава от задължението си за времето, през което той не го приема. Това не влече неблагоприятни последици за длъжника, тъй като договорът си остава в сила, длъжника си продължава да дължи издръжка, но само за бъдеще време. Напълно обратното мнение е подкрепил ВКС в *Решение № 165 от 01.03.2010 г. на ВКС по гражд. д. № 71 / 2009 г. III г. о.*, длъжникът ще бъде изправна страна, ако е поискал трансформация на задължението си в паричната равностойност или е предоставил парично изпълнение. Кредиторът може да

откаже необходимото съдействие и не е длъжен да приеме частично изпълнение на задължението за гледане и издръжка, но в този случай длъжникът трябва да продължи изпълнението в пари, за да се освободи от задължението, без да чака съдебно решение за трансформация. Нуждата на кредитора от средства за съществуване не може да остане неудовлетворена, докато тече производството по трансформирането на задължението за издръжка. Задължението за полагане на грижи може да бъде изпълнявано само в натура и затова, ако кредиторът е в забава, то се погасява поради невъзможност, за която длъжникът не отговаря, т.е. ако кредиторът по своя вина не оказва необходимото съдействие или не приема изпълнение (*Решение № 439 от 22.12.2011 г. по гражд. д. № 90 / 2011 г., г. к. III г. о. на ВКС*).

Съобразно по-привилегированото положение на кредитора, в чл. 97 и чл. 98 ЗЗД е уредена и защитата, която следва да се даде и на длъжника, като се освободи от задължението си в зависимост от естеството му. Въз основа на преценката си, длъжникът има алтернативната възможност да запази договорната връзка или да избере пътят на прекратяване на облигационното отношение. При втория вариант биха се породили проблеми, когато длъжникът ще трябва да получи своята престация, която не е била ясно дефинирана при сключването на договора поради специфичния характер на същия. Такава престация може да бъде трудно възстановена в пълен обем, защото моралните грижи, които е проявявал, не могат да бъдат остойностени в паричен еквивалент.

Тук следва да се разгледа и въпросът, оправдано ли е да се създава и налага ново задължение на приобретателя, каквото е трансформацията в паричен еквивалент, след като той е готов да престира точно, както се е задължил. Нещо повече, щом прехвърлителят е решил да не упражни своето субективно право да получи престацията, като съдейства за това, няма защо излишно да му бъде създавана защита, от която така или иначе не се нуждае. Ако обаче след това, кредиторът прецени, че другата страна по договора неоснователно се е обогатила със средствата, спестени поради неговата забава, законът допуска възможността за предявяване на иск за неоснователно обогатяване в негова полза на основание чл. 59 ЗЗД, с уговорката че може да претендира по-малката сума, измежду тази която длъжникът е спестил и тази, която кредиторът е изразходвал, поемайки сам разходите си.

V. *Обем на трансформацията*

Съществуват определени специфики при изчисляване обема на паричния еквивалент, базирани на това дали причините за трансформацията са обективни или субективни. При иск за пълно обезщетение вместо реално изпълнение от съществено значение е подхода на съда за установяване размера на трансформацията. При определянето ѝ важат същите критерии, които страните са договорили в момента на сключване на двустранната сделка. Сложността се задълбочава в хипотезите, когато в нотариалния акт не са посочени рамките и трудно се определя какво са имали предвид страните – дали изискванията на кредитора ще бъдат удовлетворени съгласно изразените нужди, дали ще се удовлетворят според стандарта на живот и възможностите на приобретателя. Когато такива критерии не са уговорени, съдът следва да тълкува общата воля на съконтрахентите и ако няма данни за специфични нужди на прехвърлителя, съществуващи към момента на сключване на договора, да приеме, че нуждите на кредитора ще се задоволят според обема на потребностите и съобразно възможностите на длъжника, отнасящи се до степента на общия стандарт на домакинството или семейството, в което кредиторът живее по силата на договорната връзка.¹⁸⁰

При тълкуването на разпоредбата на чл. 97, ал. 1 ЗЗД може да се заключи, че длъжникът би се освободил от тези компоненти на задължението, за които е отделял парични средства, като например не следва да се включват средства за осигуряване на жилище или заплащане на наем от неизправния кредитор, ако съгласно договора той е следвало да живее в собственото жилище на длъжника. Последният не може да бъде задължен и относно поддържане на хигиената в домакинството и други битови дейности, извършвани от него или негови близки с личен труд.

¹⁸⁰ В този смисъл вж. Траницов, Хр. Договор за гледане и издръжка, Анима прес, 1999

ЗАКЛЮЧЕНИЕ

Можем да заключим, че преобразуването на натуралното задължение в парично при договора за гледане и издръжка представлява комплексен правен въпрос. Особеностите на алеаторния договор допълнително увеличават трудността на този процес. Изпълнението може да премине от едната крайност – дарението, премине през покупко-продажба, та стигне дори и в хипотезата на превишаване многократно стойността на прехвърления имот, разпростирайки се във времето от няколко дни до десетки години.

При такова разнообразие от сценарии определянето на справедлива компенсация при евентуално разваляне на договора изисква внимателно балансиране на интересите на страните и съобразяване с конкретните обстоятелства.

Този широк спектър от възможности допълнително повишава необходимостта от ясни и детайлни правила при преобразуване на натуралното задължение в парично.

REFERENCES

1. Kalaydzhiev, A., (2010), Law on Obligations and Contracts, Sibi press; (**Оригинално заглавие:** Калайджиев, А., Закон за задълженията и договорите, С. 2010);
2. Trannitsov, Hr., (1988), Transformation of the obligation for care and support from in-kind to monetary equivalent., State and Law, book 2-3; (**Оригинално заглавие:** Траницов, Хр., Трансформиране на задължението за гледане и издръжка от натурален вид в паричен еквивалент, Държава и право, кн. 2-3, 1988);
3. Trannitsov, Hr., (1999), Contract for maintenance and care, Anima press; (**Оригинално заглавие:** Траницов, Хр., Договор за издръжка и гледане, Анима прес, 1999);
4. Stavru, St., (2013), The aleatory nature of contracts in Bulgarian civil law, Feneya press; (**Оригинално заглавие:** Ставру, Ст., 2013, Алеаторността на договорите в Българското гражданско право, Издателство: „Фенея“);
5. Buzeva, T., (1992), On the admissibility of transforming the natural obligation into a monetary one under a maintenance and guardianship agreement, Contemporary law; (**Оригинално заглавие:** Бузева, Т., За допустимостта на трансформиране на натуралното задължение в парично при договор за издръжка и гледане, сп. „Съвременно право“, 1992);
6. Venedikov, P., (2000), Custody and maintenance agreement, Sibi press; (**Оригинално заглавие:** Венедиков, П., Договор за гледане и издръжка, С. 2000);
7. Ivanova, D., and Vladimirova, V., (2005), The transformation of natural obligation into monetary by the contract for alimony and care, Scientific conference „Competitiveness and European integration“; (**Оригинално заглавие:** Иванова, Д. и Владимирова В., Трансформиране на натуралното задължение при договора за издръжка и гледане в парично, Научна конференция „Конкурентноспособност и европейска интеграция“, 2005)